

*Лебеденко В. І.,**кандидат юридичних наук, доцент,**професор кафедри цивільного, господарського та кримінального права
Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна»*

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО: КОМПЛЕКСНИЙ СЕГМЕНТАРНИЙ ІНСТИТУТ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Анотація. Утвердження суспільного господарського порядку ґрунтується на удосконаленні законодавчого регулювання господарської діяльності. Система господарського законодавства – це складний, комплексний та сегментарний інститут. Джерела господарського законодавства багатогранні та різноманітні за своєю правовою природою, юридичною силою, видовими характеристиками. Шляхи удосконалення господарського законодавства передбачають правову регламентацію найбільш ефективних способів господарювання в ретельному та детальному науковому опрацюванні технологій господарювання, запозиченні світового досвіду регулювання господарської діяльності.

Ключові слова: галузь права, інститут права, господарське законодавство, система господарського законодавства, джерела господарського законодавства, локальна норма права, судовий прецедент.

Постановка проблеми. Громадянське суспільство, як і будь-яка інша складна система, може нормально функціонувати та розвиватися лише при наявності та на основі відповідних правил, які встановлюють варіант поведінки того, або іншого суб'єкта у відповідності до його потреб та потреб суспільства [7]. Ця теза в повній мірі відноситься і до регулювання господарських відносин. Слід зазначити, що процес та певні правила здійснення господарської діяльності («виробництво, виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність» [2, ст. 3]) мають багато спільного та є аналогічними для різних історичних епох та різних країн і, по своїй суті, не залежать від суспільного устрою держави, її політичної системи, чинних інститутів влади, способу організації виробництва, пануючих у суспільстві норм моралі та ціннісних орієнтацій. Разом із тим, процес здійснення господарської діяльності завжди був тим чи іншим чином урегульований: моральними, релігійними, корпоративними соціально-технічними нормами або традиціями чи звичаями, а в кінці кінців, і нормами права.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення невирішених проблем. Нормативно-правове регулювання господарських правовідносин, як це засвідчено, ще в Радянські часи, в численних дослідженнях та зазначено у наукових працях знаних вчених-юристів таких як В.В. Лаптев, В.С. Мартем'янов, А.Я. Пилипенко, І.Г. Побірченко, Т.Г. Шевченко, В.С. Щербини, і яку підтримують нині відомі вітчизняні науковці, які у свій час приділили увагу створенню та розвитку окремих положень теорії господарського права, як А.Г. Бобкова, О.П. Віхров, О.М. Вінник, І.Е. Замойский, Г.Л. Знаменский,

Ю.М. Крупка, В.І. Лебеденко, Д.Х. Липинський, В.К. Мамутов, М.М. Мандриковський, Д.М. Притика, Н.О. Санахметова, О.В. Старцев, В.В. Хахулін, Ю.С. Шемшученко, В.С. Щербіна та деякі інші, має важливе значення для існування та успішного розвитку будь-якого суспільства. Це обумовлене тим, що закони стабільного економічного розвитку держави і пов'язане із цим зростання добробуту населення, підвищення матеріально-фінансового та ресурсного забезпечення життєдіяльності людини безпосередньо визначають потребу в існуванні відповідних юридичних законів, які б встановлювали «технологію здійснення господарської діяльності», забезпечували її відповідне, до певних визначених правил, регулювання та тотожне вчинення значимих дій, виконання процедур та перебігу процесів. Разом із тим, аналіз положень останніх наукових розробок і публікацій, що мають відношення до питань формування законодавчого підґрунтя господарської діяльності, прийняття та введення в дію нових законодавчих та нормативно-правових актів, які з позиції законодавця повинні поліпшувати, спрощувати або удосконалювати правове регулювання у сфері господарювання загалом чи за окремими напрямками господарської діяльності, показує, що введення в дію нових нормативних актів не стільки вирішує вже існуючі проблеми, скільки сприяє виникненню непорозумінь, створює труднощі та негарзди у правозастосовній практиці, ускладнює можливість послідовно надавати правову допомогу суб'єктам господарської діяльності та адекватно і тотожно тлумачити різні за своїм спрямуванням, обсягом правовідносин, що регулюються, суб'єктами, на яких поширюються дія і т. ін., але таких, що мають істотне значення для здійснення господарської діяльності, нормативно-правових положень. Крім цього, питання щодо систематизації джерел господарського права, теоретичної розробки та обґрунтування структурної побудови системи господарського законодавства, після введення в дію у 2004 році ГК України, залишаються поза увагою провідних вчених з теорії господарського права, а окремі її складові чинники досліджуються та розроблюються молодими вченими [4-5; 8-10].

Викладення основного матеріалу. За загальним правилом будь-які відносини у державі повинні бути врегульовані: нормами моралі, звичаями, традиціями, соціально-технічними нормами, корпоративними правилами і нарешті – правовими нормами. Фактично у суспільному житті неможливо існування якихось відносин, що тим чи іншим чином не регулюються. Значна частина суспільних відносин регулюється правовими приписами, що є по суті правовим регулюванням відносин. При цьому правове

регулювання відносин розглядається як виважена цілісна система, якій притаманні певні закономірності побудови, логічна структура та наявність певних складових елементів, які утворюють цілісну нормативно-правову конструкцію, в якій дія законодавчих та нормативно-правових актів поширюється на всіх осіб, які перебувають у межах певної території, тобто, в нашому випадку, чинність законодавчих актів України поширюється не лише на громадян України, а й на іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території нашої держави. Виключенням з цього правила є *адресне законодавство*, коли для окремих категорій громадян (представників дипломатичних місій, народних депутатів і т. ін.) передбачений виняток щодо поширення на них дії національного законодавства в повному обсязі або частково; *екстериторіальна дія нормативно-правових актів*, коли чинність законодавчих актів поширюється не лише на територію, яка підвладна суб'єкту їх ухвалення, а й діє за її межами, а також *неординарна дія законодавчих актів*, коли при наявності декількох нормативних актів, що регулюють однорідні правовідносини, діє той із них, який має вищу юридичну силу, а за умови їх рівності – той, який прийнятий пізніше. Такий підхід дозволяє виокремити та розмежувати між собою такі поняття, як *система права* (внутрішня його побудова) та *система законодавства* (зовнішня форма прояву).

Враховуючи вищенаведене, вважаємо за потрібне дослідити причини та з'ясувати умови, що впливають на законотворчий процес у галузі регулювання господарських правовідносин та обґрунтувати можливі шляхи їх подолання та приведення чинного господарського законодавства до вимог міжнародно-правових актів, Конституції України потреб практичної діяльності та на засадах дотримання чинних і загальнонавизнаних науково-теоретичних канонів та традиційної практики законотворчого процесу.

Що ж слід розуміти під сутністю та змістом поняття «законодавство» взагалі та «господарське законодавство» як частини цілого.

Термін «законодавство» є одним із базових в юридичній науці та практичній правничій діяльності, а його застосування досить широко використовується у в текстах нормативно-правових актів для виокремлення сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права. Зокрема, тотожними поняттю «законодавство» в науковій літературі використовуються такі поняття, як «закони», «законодавчі акти», «нормативно-правові акти», «міжнародні договори», «договір», «угода», «колективний договір» тощо. При цьому у законах, залежно від важливості і специфіки суспільних відносин, що ними регулюються, цей термін вживається в різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони, в інших, передусім кодифікованих актах, в поняття «законодавство» включаються як закони, так і інші акти Верховної Ради України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках – також і нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади [1]. Але, на нашу думку, таке розуміння змісту поняття «господарське законодавство» є явно недостатнім, тому що воно не в повному обсязі охоплює усі правові джерела, що регулюють господарську діяльність. Априорі сьогодні більшість науковців та фахівців в галузі господарського права погоджується із загальною

тезою, що «господарське законодавство» є категорією господарського права, яка охоплює основні закони та нормативно-правові акти, які мають відношення до здійснення господарської діяльності та регулюють правовідносини у цій сфері. Так, наприклад, В.К. Мамутов зазначає, що як галузь законодавства господарське законодавство є «*визначеною нормативно системно-структурну організацію*», яка передбачає поєднання господарсько-правових норм у галузеву систему законодавства на засадах єдності предмета господарсько-правового регулювання та охоплює господарсько-правові норми, що містяться в таких джерелах права, як закони і підзаконні акти, які цілком або частково належать до предмета господарсько-правового регулювання [8]. В.С. Щербина наголошує, що господарське законодавство загалом можна визначити як *систему нормативних актів*, які, згідно із законом, є *інституційними джерелами господарського права* [12, с. 77]. Загалом, можна зробити висновок, що господарське законодавство є законодавчою основою господарського правопорядку в Україні, тобто нормативними правилами організації та здійснення і управління господарською діяльністю. Із зазначеного безпосередньо вбачається, що, крім законодавчих та нормативно-правових актів, до господарського законодавства слід віднести так зване «відомче господарське законодавство», до якого відносяться нормативні акти галузевих міністерств, державних комітетів, інших органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які мають відношення до управління економікою. М.М. Мандриковський взагалі вважає, що для регулювання господарських відносин, у зв'язку із численністю видів господарської діяльності, що потребують регламентації та наявності у відповідності до цього цілої низки спеціальних законодавчих актів, а також використання у сфері господарювання різних форм власності (державна, приватна, комунальна, колективна, кооперативна, іноземних суб'єктів змішана тощо) та несхожого з-за цього способу функціонування суб'єктів господарювання та правового режиму їхнього майна, що використовується для здійснення господарської діяльності, практично неможливо кодифікувати господарське законодавство в одному кодексі і слід прийняти Звод господарського законодавства України, а господарське право перейменувати у, як в інших країнах, у комерційне право [9].

З'ясовуючи сутність та зміст поняття «господарське законодавство», слід також враховувати, що певну частину джерел цієї правової категорії складають нормативно-правові акти, які в теорії права отримали назву «*локальна норма права*», тобто такі, що затверджуються безпосередньо суб'єктами господарювання, порядок функціонування яких вони регламентують, та вплив яких обмежений колом суб'єктів, обсягом правовідносин та предметом регулювання, а також можливо терміном дії, територією тощо. Ними можуть бути установчі документи та статuti підприємств різних організаційно-правових форм, різноманітні положення, контракти, договори суб'єктів господарювання і т. ін.

Одночасно із наведеним, погоджуючись із точкою зору В.С. Щербини [12, с. 75], слід зазначити, що господарське законодавство має свої, притаманні лише йому, характерні риси, ознаки та особливості, а саме:

– *господарське законодавство є основним видом правової інформації про організацію та господарський пра-*

вопорядок у державі. Спираючись на положення ст. 22 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року, можна зазначити, що господарське законодавство є сукупністю документованих або публічно оголошених відомостей про господарське право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок у сфері господарювання, правопорушення і боротьбу з ними, їх профілактику тощо;

– *господарське законодавство є комплексним інститутом господарського права*, тобто таким, в якому регулювання окремих рівнозначних правовідносин може здійснюватися правовими нормами, які містяться в законодавчих актах, які є джерелами права для різних галузей права або знаходяться в законодавчих актах, які мають міжгалузевий характер. Наприклад, для регулювання господарської діяльності в сфері банківської діяльності, виробництва та контрактиції сільськогосподарської продукції, енергопостачання, інвестиційної діяльності, рекламної діяльності, страхування, туризму і т. ін. застосовуються правові норми, які є джерелами права різних галузей права (господарського, цивільного, фінансового, трудового, управлінської діяльності тощо). При цьому, на нашу думку слід вести мову не лише про комплексний, а про *сегментарний характер інституту господарського законодавства*. Це також обумовлене тим, що правове регулювання окремих видів господарської діяльності здійснюється не усіма нормами права із зазначених галузевих джерел, а лише конкретно визначеними та спеціально зазначеними для цього нормативними положеннями;

– *господарське законодавство керується пріоритетом спеціальних норм міжнародного договірної права над загальними нормами господарського права України*. Це означає, що у певних, *виключних випадках*, в якості джерела господарського законодавства можливе використання: а) *звичаїв ділового обігу*, в т. ч. і міжнародних торговельних звичаїв, що прямо зазначено у чинному законодавстві України, а саме ст. 2 Закону України «Про режим іноземного інвестування» прямо зазначає, що оцінка окремих видів іноземних інвестицій може здійснюватися за міжнародними торговими звичаями, а ст. 7 Цивільного кодексу України прямо закріплює принцип застосування звичаїв ділового обігу до сфери підприємництва (комерційної господарської діяльності); б) *судового або юридичного прецеденту*, тобто рішення суду чи адміністративного органу по конкретній справі, яке закріпило правило для вирішення у майбутньому усіх аналогічних справ, що не передбачено у будь-якій іншій галузі права в Україні. Разом із тим, зазначені положення застосовуються лише у випадках здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання та при вирішенні господарських спорів у відповідності до міжнародних торговельних правил, звичаїв та традицій, якщо це прямо передбачено у зовнішньоекономічних контрактах вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання; в) *правил професійної етики у сфері конкуренції*, які визначають положення, що можуть бути використані при укладенні договорів, розробці установчих та інших документів суб'єктів господарювання (ст. 38 ГК України);

– *за своїми характеристиками господарське законодавство відноситься до так званого «м'якого законодавства»*, тобто такого, яке постійно перебуває у динаміці,

швидко адаптується до змін, що відбуваються у політичному та соціально-економічному житті країни у зв'язку із запровадженням та розвитком ринкових відносин. Зазначене вимагає від законодавця оперативного реагувати на зміни та швидко приймати відповідні ним та потребам суспільства законодавчі та нормативно-правові акти;

– *наявності в господарському законодавстві значної чисельності нормативно-правових актів, їх багатогранності та розгалуженості, як по «вертикалі» (ієрархічність підпорядкування нормативно-правових актів), так і по «горизонталі» (нормативні документи тотожної юридичної сили різних за своєю компетенцією державних органів влади)*. Це означає, що для регулювання одних і тих самих правовідносин, крім загальних законів (наприклад, Господарський кодекс України), використовуються положення, як спеціальних законів, так і цілої низки підзаконних та відомчих нормативно-правових актів, нормативних рішень органів місцевої влади та місцевого самоврядування, а також «локальних норм права». Наприклад, правове регулювання рекламної діяльності ґрунтується на положеннях ГК України та ЦК України, Закону України «Про рекламу», Постанові Кабінету міністрів України від 29 грудня 2003 року №2067 із змінами «Про затвердження Типових правил розміщення зовнішньої реклами», а також чисельних відомчих нормативно-правових актів, зокрема: Наказі МВС України від 23 липня 2001 року № 583 із змінами «Про порядок узгодження розміщення реклами на транспортних засобах та встановлення рекламних носіїв відповідно до вимог законодавчих та нормативно-правових актів щодо забезпечення безпеки дорожнього руху» (Держреєстрація зазначеного Наказу скасована на підставі Висновку Мін'юсту України від 25.10.2004 № 7/30 «Про скасування рішення про державну реєстрацію»), Листі Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 11 жовтня 2010 року № 12836 «Щодо надання роз'яснень з деяких питань дозвільної системи у сфері господарської діяльності», численних договорів про надання рекламних послуг, що укладаються між відповідними державними та комунальними органами і окремими суб'єктами господарювання тощо. Наявність у господарському законодавстві значної кількості нормативних актів різної юридичної сили, що регулюють правовідносини у певній сфері господарської діяльності, пояснюється специфікою правового регулювання господарських відносин в окремих галузях та сферах економіки, високим ступенем їх багатоманітності та складності, потребою їх відповідності нормативно-правовим актам вищої юридичної сили тощо;

– *господарське законодавство має ретроспективну спрямованість*, тобто визначення процедури утворення, участі у діяльності суб'єктів господарювання фізичних або юридичних осіб, визначення організаційно-правової форми суб'єкта господарювання, вирішення спорів між суб'єктами господарювання і т. ін. здійснюється за законодавством, яке було чинне на момент виникнення зазначених правовідносин, а не на момент розгляду спору, якщо інше прямо не зазначено у нових, доповнених, змінених або прийнятих заново нормативно-правових актах чи локальних нормах права.

Питання щодо дискусійних точок щодо внутрішньої побудови системи господарського законодавства, обґрунтування

недоліків у законотворчому процесі та шляхів їхнього подолання хоча і є нашим об'єктом дослідження, але межі даної статті не дають можливості у повному обсязі їх розглянути і вони будуть предметом нашого розгляду в подальшому.

Підсумовуючи викладене, приходимо до висновків:

1. Господарське законодавство України є комплексним сегментарним інститутом господарського права, який складається із значного масиву взаємопов'язаних законодавчих та нормативно-правових актів різної юридичної сили та галузевої належності, які в цілому або окремі положення яких безпосередньо або опосередковано регулюють господарські відносини.

2. Системою господарського законодавства є логічно обумовлена структурна побудова чинних законодавчих та нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у сфері здійснення господарської діяльності, та яка відображає найзагальніші закономірні зв'язки та відношення між учасниками господарської діяльності, з урахуванням особливостей їхнього правового статусу, спрямованості та виду господарської діяльності, що здійснюється суб'єктом господарювання і т. ін. та яка знаходиться у постійному розвитку та удосконалюється.

3. Систематизація господарського законодавства може бути здійснена за різними критеріями: юридичною силою законодавчих актів (вертикальна систематизація); предметом правового регулювання: видами і характером господарської діяльності, галузями і сферами народного господарства (економіки); компетенцією та повноваженнями суб'єктів господарювання; за колом правовідносин, що регулюються тощо.

4. Джерелами господарського законодавства можуть бути як законодавчі, так і нормативно-правові органи державної влади та місцевого самоврядування, в тому числі і відомчого характеру, а також «локальні норми» права, кодекси усталеної практики, традиції, звичаї ділового обігу, в т.ч. міжнародні торговельні звичаї та традиції; правила професійної етики; судові та юридичні прецеденти.

Наведені висновки не претендують на виключний характер і є запрошенням усіх зацікавлених науковців, правознавців та правників до обговорення проблемних питань законотворення у сфері регулювання господарської діяльності, визначення напрямків, шляхів та процедури удосконалення господарського законодавства та приведення його до вимог міжнародно-правових актів та усталеної практики господарювання.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») [Текст]. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 32. – стор. 59. – код акту 5855/1998
2. Господарський кодекс України [Текст]. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – Ст. 144.
3. Знаменский Г.Л. Новый этап в развитии хозяйственного законодательства Украины. Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора: Сб. науч. тр. // Института экономико-правовых исследований НАН Украины / Редкол.: В.К. Мамутов (отв. ред.) и др. – Донецк: ООО «Юго-Восток» Лтд., 2005. – С. 37-41.
4. Коростей В. Господарське право: сучасність і перспективи практика / В. Коростей / [Текст]. // Право України. – 2008 – №10. – с. 64-72

5. Лебеденко В.І., Коніжай Р.О. Господарське законодавство: Навч. посіб. для дист. навч. / В. Лебеденко, Р. Коніжай/ [Текст]. – К.: Університет «Україна», 2006. – 186 с.
6. Лебеденко В.І. До питань щодо проекту Закону України «Про основні господарської діяльності» / Вадим Лебеденко // IX Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі». – К.: Університет «Україна», 2008.
7. Мамутов В.К. Развитие хозяйственного законодательства и хозяйственной правовой мысли в суверенной Украине: Научный доклад / Института экономико-правовых исследований НАН Украины. – Донецк, 2004. – 40 с.
8. Мандриковський М.М. Господарське законодавство: Навч посібник – 2-ге вид. / М. Мандриковський/ [Текст]. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2004 – 172 с.
9. Сергій Оверчук Господарський кодекс України: скасувати не можна залишити / С. Оверчук / [Текст]. // Підприємство, господарство і право. – 2008. – № 9.
10. Титова О. Концепція та програма модернізації господарського законодавства / О. Титова / [Текст]. // Право України. – 2008 – №6. – с. 73-78.
11. Ольга Шаповалова Концептуальні засади реалізації права на розвиток і господарське законодавство / О. Шаповалова/ [Текст]. // Підприємство, господарство і право. – 2008. – № 6.
12. Щербина В.С. Господарське право: Підручник. – 3-ге вид., перероб. і доп. [Текст] – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 656 с.

Лебеденко В. І. Хозяйственное законодательство: комплексный сегментарный институт хозяйственного права

Анотація. Утверждение общественного хозяйственного порядка основывается на усовершенствовании законодательного регулирования хозяйственной деятельности. Система хозяйственного законодательства – это сложный, комплексный и сегментарный институт. Источники хозяйственного законодательства многогранные и разнообразные по своей правовой природе, юридической силе, видовым характеристикам. Пути усовершенствования хозяйственного законодательства предусматривают правовую регламентацию наиболее эффективных способов хозяйствования, предполагают тщательную и детальную научную обработку технологий хозяйствования, заимствования мирового опыта урегулирования хозяйственной деятельности

Ключевые слова: отрасль права, институт права, хозяйственное законодательство, система хозяйственного законодательства, источники хозяйственного законодательства, локальная норма права, судебный прецедент.

Lebedenko V. Arbitration legislation: complex segmental Institute of Arbitration law

Summary. Adoption of the public economic order based on the improvement of legislative regulation of economic activity. The system of economic legislation – it is a complex, integrated and segmental Institute. Sources of economic legislation and diverse in its legal nature, legal effect, species-specific characteristics. Ways to improve economic legislation provides the legal regulation of the most effective ways of managing, suggest a thorough and detailed scientific processing technology management, borrowing the world experience the settlement and economic activity.

Key words: branch of law, the institution of law, economic law, the system of economic legislation, sources of economic legislation, the local rule of law, judicial precedent.